

Eeva Kilpi

JATKOSODAN
AIKA

w s o y

Eeva Kilpi

JATKOSODAN

AIKA

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ
HELSINKI

ENSIMMÄINEN PAINOS

© EEVA KILPI JA WSOY 2026
TEOS ILMESTYI ENSIMMÄISEN KERRAN 1993.

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ
LÖNNROTINKATU 18 A, 00120 HELSINKI

ISBN 978-951-0-52251-6
PAINETTU EU:SSA

Tuoteturvallisuuteen liittyvät tiedustelut: tuotevastuu@wsoy.fi

1

KESÄPÄIVÄ PARKANOSSA

Minä kuulin kaiken toiseen huoneeseen.

- Tämä kirje on sinulle, sanoo mummi. – Avaa se.
- En minä, vastaa nuoritäti.

Vaikka en näekään heitä, tajuan jotenkin että mummi alkaa vapista kirje kädessään, nuoritäti taas on jähmettynyt liikkumattomaksi pöydän ääreen missä hän istuu. Läsnä ovat myös äitini, sisareni ja pastorin äiti. Me olemme käymässä Parkanossa. Kaikki ovat kerääntyneet postin ympärille. Lapsi nuku puutarhassa.

– Eihän se nyt... sehän on vain, sanoo mummi, ja samassa me olemme keskellä kauheutta joka on jo muuttanut elämämme. Alan erottaa itkua ja sanoja, en niinkään nuorentädin vaan muitten naisten.

Mummi: – Lukekaa se... täytyyhän se lukea. Mitä siinä sanotaan?

Ja hän alkaa itse lukea luonnottoman korkealla äänellä:
– Raskas velvollisuuteni on ilmoittaa että miehenne, luutnantti, pastori...

En tiedä pääseekö mummi pitemmälle, sillä itku nousee, täyttää talon ja tavoittaa minutkin. Sitä pidätellen juoksen

lasikuistin läpi puutarhaan, siitä edelleen pappilan taakse ja polkua pitkin metsään. Siellä heittäydyn maahan ja huudan ääneen niin kuin pienenä. Auta, hyvä Jumala, älä anna sen olla totta...

Alan hiljalleen muistaa kuulleen sanan »kadonnut». Siis ei kaatunut. Eikö ollutkin niin, että puhelin oli soinut ja mummi vastannut siihen itkevänä:

– Kyllä, hän on kaatunut... pastorimme on kaatunut..., minkä nuorentädin murtunut, mutta ehdottoman torjuva ääni korjaa: – Ei, ei, hän on vain kadonnut. Oli siis vielä toivoa.

Hyvä Jumala, anna hänen palata, anna hänen löytyä, älä anna tapahtua näin... Kieriskelin mättäiden keskellä ja itkin ja rukoilin. Näin minä olin taas polvillani sen Jumalan edessä, jota hänen käsittämättömyydestään huolimatta ei uskaltanut olla rukoilematta. Miten hän saattoi näin pettää meidät? Miten hän salli tällaista tapahtua pastorille, omalle edusmiehelleen, joka oli niin monta kertaa vakuuttanut meille hengellisen laulun sanoin:

Jonk' on turva Jumalassa,
turvassa on paremmassa
kuin on tähti taivahalla,
lintu emon siiven alla.

Vaikka tiesinhän minä kyllä vastauksenkin. Se kuului: Herra koettelee meitä näin. Hän koettelee etenkin omiaan. Tällä tavoin hän pitää meidät luonaan. Tällä tavoin hän sitoo meidät jatkuvaan rukoukseen.

Armoa, hyvä Jumala, armoa...

Tämä tapahtui Parkanossa. Oli heinäkuu. Vuosi 1941. Oltiin Kankaanpäästä käsin vieraisilla nuorentädin ja hänen per-

heensä luona, katsomassa suvun uutta vauvaa, pastorin ja nuorentädin poikaa. Me naiset ja lapset olimme taas sotaa paossa, miehet rintamilla. Meille ei itse asiassa pitänyt tapahtua mitään pahaa, se ei kuulunut millään tavalla suunnitelmiin; ei minkään valtakunnan suunnitelmiin, olisi isä sanonut. Kuitenkin meihin oli nyt osunut jo oikeastaan ennen kuin sota oli edes kunnolla alkanut, ja minuunkin koski aivan ruumiillisesti kuin olisin sillä hetkellä haavoittunut. Miehenne... Kyllä. Kaikki he olivat meidän miehiämme, meidän jokaisen, meidän isiämme, meidän poikiamme, meidän veljiämme, meille rakkaita. Ja enkö minä ollut koko sydämestäni ollut saattamassa juuri tätä miestä yhteen tätini kanssa koko lapsenviisaudellani, -kärsivällisyydelläni ja -voimallani, jotta heillä olisi edessään pitkä, onnellinen, yhteinen elämä. Minulla oli ikioma salainen omistusoikeuteni pastoriin, ja kaikki mitä hänelle tapahtui vastoin minun tahtoani oli väärä ja satutti minua enemmän kuin kukaan osasi aavistaa. Hyvä Jumala, anna hänen palata...

Rukoilin mättäiden keskellä niin kauan kuin jaksoin; tästä edes olisi rukoiltava herkeämättä, Jumalalle ei saanut antaa rauhaa, hänet oli pakotettava kallistamaan korvansa tälle asialle, meidän hädällemme, pastorin tuli olla elossa, hänen tuli auttaa pastoria kestäämään, sallia hänen palata... Pihlajanlehti on aina näyttänyt minusta ojennetulta kädeltä, ehkä se mielikuva syntyi tuolloin.

Sain olla metsässä niin kauan kuin halusin, ei minua kukaan muistanut kaivata, vaikka minun oli määrä auttaa keittiössä ja likottaa lasta. Ilta alkoi jo viiletä kun palasin taloon. Olin rukoillut itseni tyhjäksi ja itkenyt turtumukseen asti. En tiennyt miten olisin mennyt sisään ja liittynyt muihin, en mitä olisin sanonut. Missään tapauksessa en onnistuisi ilmaisemaan, miten kovasti minuun koski, miten syvästi olin mukana.

Onneksi kohtasin nuorentädin verannalla kahden kesken ennen kuin oli pakko mennä sisään. Hän oli ollut hakemassa pyykkejä nuoralta ja minut nähdessään hän kävi istumaan ulkoilmalle tuoksuvat vauvanvaatteet sylissään verannan valkoiselle puupenkille. Minä istuin hänen viereensä. Me katsoimme toisiamme silmiin.

– Joko sinä tiedät? hän sai viimein sanotuksi. Minä nyökkäsin.

– Uskot sie että hää vielä...

– Uskon, minä sanoin ja otin häntä kaulasta kiinni.

Minun jatkosotani alkaa tästä muistosta. Siitä on kulunut yli viisikymmentä vuotta, mutta muisto on yhä elävä ja aristava kuin sitä peittäisi vain ohut kalvo, jonka alla hermo nykii kuulemattavana ja koskaan täysin rauhoittumatta. Tiedon kuuleminen toiseen huoneeseen, metsään juokseminen, kohtaus kuistilla: meidän odotuksemme oli jo alkanut, me elimme sen ensimmäisiä minuitteja, ensimmäisiä tunteja. Me hengitimme sisään ja ulos sen tahdissa: hän tulee, hän löytyy, hän elää, hän palaa. Herra armahda, Jumala kuule meidän rukouksemme, Jeesus anna hänen palata, anna hänen olla hengissä. Huono omatunto jokaisesta hetkestä jolloin ei jaksanut rukoilla. Raskas mieli kaiken tekemisen ja olemisen taustalla silloinkin kun unohdus tuokioksi herpaannutti tuskan. Helteinen puutarha pappilan ympärillä tuoksuvana, täydessä kukassa. Keisarinkruunuja. Kimalaisia ukonhatsuissa. Ja sitten taloon aletaan kantaa kukkakimppuja jotka hädin tuskin mahtuvat ovesta sisään. Nähdessään pitkät valkoiset gladiolukset nuoritäti äännähtää »ei, ei» ja sykertyy kädet leuan alle puserrettuina samanlaiseen asentoon, jossa hän äidin kertoman mukaan kieltäytyi vastaanottamasta kirjettä. Puhelinkeskuksessa ovat tietenkin kuulleet, selitetään, sieltä on tieto

levinnyt. Ei, ei, sanoo nuoritäti kun kukkia yhä kannetaan sisään. Hän kääntää niille selkensä, ei halua nähdä niitä, mutta käyttäytyy silti kauniisti: ei esimerkiksi revi ja silppua niitä eikä palauta niitä lähettäjiilleen; hänen hemmotelluksi väitetyssä luonteessaan on yllättävää sävyisyyttä ja arvokkuutta. Tuntuu kuin mummikin panisi sen merkille hoidellessaan oman tuskansa keskellä kukkakimppuja syrjäisiin maljakoihin, ämpäreihin ja lasipurkkeihin. Pastorin äiti on hiljaisella tavalla puhelias nainen. Ei, ei, sanoo hänenkin olemuksensa tässä muistikuvassa, ei näin voi tapahtua leskiäidille. Hän on menettänyt ensimmäisen poikansa jo rauhan aikana, pienenä, tämä pappispoika on hänen toivonsa, turvansa ja ylpeytensä, ei Jumala voi tehdä hänelle näin, ei heille kummallekaan, ei kenellekään...

Gladiolusten ja järkyttyneitten naisten takaa nousee esiin kuva lapsesta, pikku Junkusta, joka lihavana ja hyvinhoidettuna repastelee vaunuissaan, naisten silmäterä. Hän nukkuu näinä lämpiminä päivinä puutarhassa sideharso vaunujen kuomun yli heitettynä suojassa kärpäsiltä ja ampiaisilta. Minun on määrä hyssyttää häntä aina kun se on tarpeen. Niin teenkin, mutta yleensä heti kun hän vain kirahtaakin parvi naisia pyrähtää vaunujen ympärille tarjoamaan sokerivettä, vaihtamaan märkiä vaippoja kuiviin, katsomaan ettei haka-neula vain ole auennut ja päässyt pistämään pientä pullottavaa mahaa tai sitten joku haluaa kääntää lapsen kylkeä vaikka joku toinen on juuri kääntänyt. Kaikkein vähiten näyttää lapsen äidillä olevan sananvaltaa jälkeläisensä suhteen.

Nuoritäti suhtautuu tähänkin tilanteeseen sävyisästi ja odottaa omaa vuoroaan. Ehkä anoppi antaisi hänen tänä iltana kylvetää lapsen, ehkä hän saisi pitää sitä tänä iltana sylissään vähän pitempään ja syöttää itse sille iltavellin isoreikäisestä tuttipullostaa, nuuhkia vauvanhajua silmät ummessa, nenä

kiinni mustahaivenisessä päälaessa. Eihän se nyt välttämättä siitä pahoille tavoille tottuisi... Isänsä näköinen poika, kaikki sanovat. Nenäkin ilmeisesti suora niin kuin isällään, ei aina-kaan aivan nykerö. Linjakkuutta siis saatiin kuin saatiinkin sukuun, kyllä toiveilla on toteutumistaipumus.

Olikohan kirkolla rukouskokous vai miksi minä yhtäkkiä olen kahden sisällä tuon palleroisen kanssa? Lapsi nukkuu alkuun rauhallisesti. Sitten se havahtuu, hymyilee minulle ja alkaa jokellella tyytyväisenä. Kaikki hyvin. Minä rupean työntelemään vaunuja edestakaisin huoneitten ja verannan välillä, korkeitten lasiovisten kirjahyllyjen ja kiiltävien kourosten huonekalujen lomitse ikkunalaudoilla rehottavien pelakuitten, verenpisaroitten ja annansilmien katveeseen. Se viihdyttää lasta, mutta ei kauan. Jonkin ajan kuluttua se alkaa kirahdella, lopulta huutaa. Kukaan ei ole varustanut minua hyvillä neuvoilla tällaisen varalta, minulle on vain sanottu että »se nukkuu aina tähän aikaan». Minä heijaan ja hyssytän, yritän jutella ja laulaakin, mutta lapsi vain korottaa ääntään. Silloin vaunut tömähtävät vahingossa pöydänjalkaa vasten sillä seurauksella että lapsi ällistyy ja vaikenee. Tästä riemastuneena minä rupean tömäyttelemään vaunuja lattiaan tuon tuostakin aina kun huuto yltää sietämättömäksi ja lapsi hiljenee kummastuneena joka kerta: ei ole vielä koskaan elämässään kokenut mitään sen kaltaista. Temppu tepsii kotvan aikaa, mutta sitten lapsi alkaa pelätä tömähdyksiä ja rupeaa huutamaan kahta kauheammin. Viimein se on aivan tikahtumaisillaan. Juuri kun minulta alkavat keinot loppua, syöksyy talon toisesta päästä paikalle kauhistunut kappalainen, jo Hiitolan ajoilta tuttu. Tulipunaista niin kuin hän aina vähänkin kiihtyessään oli – hieno, herkkä, oppinut mies – hän nostaa lapsen syliinsä ja luo minuun kakkuloittensa takaa niin paheksuvan katseen kuin hän herrasmiehenä suinkin saattaa

aikaansaada. On siinä minulla lapsenlikka, ei älyä ottaa lasta syliinsä...

Minua nolottaa. Luulin olleeni yksin talossa. Tosiaan... Kuinka minä en tullut ajatelleeksi lapsen syliinottamista? Samalla tunnen itseni syyntakeettomaksi. Kukaan ei ollut sanonut, että saisin tiukan paikan tullen nostaa lapsen vauvuista ja pitää sitä sylissäni. Olihan niin, että nuorentädinkin piti melkein kysyä siihen lupa »ettei lapsi vain mene piloille». Muistin kuinka äiti oli joskus moitiskellut minua siitä, etten hoitanut nukkejani. Olin vain pienenä pistänyt ne tuolin alle ja jättänyt sinne, sisareni sen sijaan oli hoivannut ja peitellyt nukkejaan huolellisesti pitkin iltaa. »Sinä halusit aina vain istua nenä kirjassa», sanoi äiti. »Lueka tonata.»

Kyllä. Saattaa olla että minä myös tuona kesäiltana Parkanon pappilassa olin yksin jäätyäni löytänyt mielenkiintoista luettavaa ja yrittänyt paeta sotaa, likottamista ja rukoilemisen raskasta velvollisuutta edes hetkeksi kirjojen maailmaan. En voi olla näkemättä siinä jossain määrin lieventävää asiahaaraa, en vieläkään. Ja myönnettävä on: minua ärsytti lapsen huuto. Se oli liikaa hermoilleni, jos nyt lapsenlikalla yleensä sai hermoja olla. Lapsen huuto häiritsi sisimpäni tuskaa ja yksinäisyyttä josta olisin saanut voimaa. Mutta lapsi huusi kuin olisi äkkiä tiennyt kaiken.

Jospa se tiesikin, ja me vain odotimme sen kellivän tyytyväisyydessä.

Yhtä ja samaa päivääkö koko muisto? Kyllä, kuin yhtä ja samaa loppumatonta päivää...

2

»MITÄÄN EI TAPAHDU NYKYISIN«

Miten me oikein olimme joutuneet tähän tilanteeseen? Vastikäänhän me aloittelimme uutta elämäämme Vuoksenniskan keskustassa, talossa jonka isä oli ostanut junamatkalla ja joka sijaitsi ajuruohoa kasvavalla hiekkapenkereellä niin lähellä rataa, että jokainen ohiajava juna sai maan ja talon tärisemään. Ihme kyllä se ei häirinnyt meitä lainkaan, päinvastoin se synnytti tunteen, että olimme evakkoudestamme huolimatta yhä yhteydessä maailmaan, että ihmeitä tapahtui kaiken aikaa ja että jonakin päivänä me saattaisimme kokea myös jotakin hyvää ja hauskaa niin kuin Hiitolan asemalla junien tulon aikoihin. Nämä junat tosin pyyhälsivät ohi kovaa vauhtia niin että sisällä istuvat ihmiset näkyivät vain tummina paikalleen jäähmettyneinä hahmoina ikkunoiden kiitävässä rivistössä ja vähän väliä kolkottivat umpimielisen näköiset tavarajunat kohti tuntemattomia rataosuuksia ja risteysasemia, joiden kautta junien oli kuljettava nyt kun yhteydet Hiitolan, Viipurin ja Sortavalan kautta oli menetetty. Minulle on erityisesti jäänyt mieleen avaimen helinä keittiön komeron ovesta joka kerta kun juna kulki ohi. Se oli kodikas ja lupaava ääni – ehkä ainoa asia johon ehdin kiintyä, ennen kuin meidän oli lähdettävä taas.

Yleinen liikekannallepanomääräys annettiin kesäkuun seitsemäntenätoista 1941. Siitä käytettiin nimitystä »ylimääräiset kertausharjoitukset» niin kuin reserviläisten kutsunnoista ennen talvisotaa. Tunne jonka nuo sanat herättivät nousee vieläkin mieleeni ja satuttaa rintakehää kuin saappaan murjaisu. Jotkut saivat kutsun – tai käskyn – »valkoisella kortilla», mutta asiasta tiedotettiin myös »sanomalankapylväisiin» kiinnitetyillä ilmoituksilla. »Kaikkien 1897 tai sen jälkeen syntyneiden miesten on ilmoitauduttava...» Se merkitsi 44-vuotiaita ja sitä nuorempia miehiä aina koulupoikiin saakka. Isä oli silloin 38-vuotias, äiti 37. Minä olin kolmentoista, sisareni seitsemän. Kesä oli juuri alkanut, koulu loppunut. Oli juhannuksenalusviikko, tiistaipäivä. Seuraavan viikon maanantai olisi juhannusaatto. Olimme hädin tuskin saaneet leviteltyä tavaramme huoneisiin niin että niissä saattoi ruveta asumaan, Keravalta tuodut pakkilaatikat ja matkalaukut olivat vielä osin purkamatta, niissähän oli talvivaatteita. Ne piti nyt tyhjentää ja valita niihin uutta mukaan otettavaa. Kesävaatteita. Kyllä kai me syksyyn mennessä viimeistään jo olisimme takaisin. Vai olisimmeko syksyllä jo Hiitolassa? Entä mihin me nyt? Kankaanpäähän. Vuoksenniskalaiset evakuoitaisiin Kankaanpäähän.

Mielessäni häivähtää muisto uudesta vistraleningistä, pieniä sinisiä kukkia valkoisella pohjalla... Miten hauskaa oli siirtä kesävaatteisiin, lyhythihaisiin mekkoihin, nilkkasukkiin, kulkea sääret paljaina tai peräti avojaloin, mennä ulos ilman takkia, istua portailla... Näen myös nuoren omenapuun joka kasvoi talon ja radan välissä penkereellä kaivolle mentäessä. Se on kukassa. Isä on vaalinut sitä hartaasti. Kaikki pesuvedet keittiöstä on kannettu sille uskollisesti; hiekkainen maa on lämmin mutta kuiva. Kimalaiset pörisevät kukissa. Esiopastin jota me nimitämme semaforiksi raksuttaa penkereen alla

kuin hyvin hallittu sydän tai kuin jokin yksisilmäinen, erikoinen suoraselkäinen olento, jolle inhimillinen vajavaisuus on vierasta. Se tuijottaa maantiesiltaa, joka talon toisella puolen auttaa tien radan yli niin kuin Hiitolassakin, vain pienempänä ja vaatimattomampana, koska tässä on ainoastaan yksi raide ja Hiitolassa niitä oli monta. Se on nähnyt niin kuin minäkin kuinka kaksi miestä kerran askarteli pitkään sillan alapuolella riippuvilla telineillä. He kiinnittivät sinne jotakin joka alhaaltapäin katsottuna näytti harmaalta laatikolta. »Siltakin miinoitettiin», sanoi joku ohimennen. Silti kukaan ei epäröinyt kulkea sen yli rukoushuoneelle ja sankarihaudoille, jotka sijaitsivat heti sillan toisella puolen uutta kotiamme vastapäätä, niin ikään hiekkaisella penkereellä jonka rata viilsi halki kulkiessaan Salpausselän kuvetta idästä länteen. Olisi ollut hauskaa yrittää kotiutua. Sellainen valmius tuntui mielessä olevan. Mutta kun ei niin ei... »Jos on niin on, jos ei niin ei», oli Koiviston serkku sanonut itsetietoisesti silloin kun oli oltu yhdessä Jyvävaarassa pommitusta paossa (kuten äiti sitä aikaa nimitti yksinkertaisuuden vuoksi). Se oli kuulostanut minusta niin pätevältä etten ollut keksinyt siihen mitään vastaan sanottavaa ja siitä harmistuneena teeskentelin itkua. »Mikäs Eevaa itkettää?» oli kälytät kuulustellut vailla myötätuntoa, niin kuin varmaan oikein olikin. Tuo lause on tullut monta kertaa muulloinkin mieleeni elämän mittaan ja aina se on tuntunut yhtä nujertavan pätevältä. Ja aina herättänyt minussa samanlaista vastustusta. Tosin opettanut myös sen, ettei itkua kannata teeskennellä, aitoja tilaisuuksia tulee riittävästi.

Koiviston serkku oli nyt turvassa Länsi-Suomessa, heidän ei tarvinnut tällä kertaa lähteä mihinkään. Me taas olimme vuonna 1941 lähempänä rajaa kuin puolitoista vuotta aikaisemmin Hiitolassa. Miksi ihmiset asettuvat asumaan tuli-

vuoren juurelle, vaikka tietävät paikan vaarallisuuden? oli koulussa kysytty maantiedon tunnilla. Maaperä on hedelmällinen, kuului vastaus. Se hyväksyttiin, mutta silti tuntui, että perimmäinen vastaus jäi saamatta eikä sitä ehkä ollutkaan. Oli asioita joita ei voinut selittää. Me olimme asettuneet uuden rajan pintaan, mutta ei edes sillä hetkellä kun evakuointimääräys tavoitti meidät jälleen, kenenkään mieleen tullut syyttää ketään siitä, että oli »jäätty tähän» eikä paettu sisemmälle Suomeen. Äiti ei syyttänyt isää, vaikka hän oli muuten herkkä arvostelemaan isän itsevaltaisia päätöksiä, me lapset emme ole koko elämämme aikana syyttäneet siitä vanhempiamme eikä isä koskaan syyttänyt siitä itseään; vain kerran hän harmitteli ettei ollut ennen sotia ostanut isoa järvenrantatila Mikkelin läänistä; hän oli silloin hidastellut päätöksenteossa ja kun hän oli ottanut yhteyttä ostaakseen tilan, se oli jo mennyt. Mutta tätä rajalle asettumista hän ei katunut. Päinvastoin hän piti sitä näytteenä liikemiestaidostaan ja ylpeili siitä hyvällä tuulella ollessaan. Liikemiestaidot han olivat isän mittapuun korkein arvo, ehkä juristin taitojen lisäksi. Minä olen aina kokenut asian niin, että isä halusi jäädä rajan pintaan, koska siitä olisi lyhyt matka kotiin.

Liikekannallepanomääräyksen tullessa tuntui muillakin Suomen miehillä olevan kiire Karjalaan. Nyt otetaan Karjala takaisin, sanottiin. En tullut koskaan kysyneeksi isältä, oliko hän jo heti talvisodan rauhan jälkeen ajatellut, että luovutettu alue vielä »otetaan takaisin», vain sen tiedän että hän jatkosodan alussa piti sitä selviönä. »Nyt Otetaan Karjala Takaisin», isäkin sanoi ja jokainen sana siinä lauseessa tuntui alkavan isolla kirjaimella. Mutta suur-Suomi-unelmalle, jonka niin monet liittivät tämän ajatuksen yhteyteen aina Mannerheimia myöten, isä viittasi kintaalla. Minun mieleeni taas oli jo koulussa iskostunut runon muotoinen kuvaus

Suomelle luonnonmukaisista rajoista eikä minulla itse asiassa ollut mitään sitä vastaan, että näkemys olisi jonkin ihmeellisen yhteensulautumisen kautta toteutunutkin. »Äänisjärvi, Pohjanlahti, Auran rannat, Vienan suu...» kuulosti niin itses-
tään selvältä. En tietenkään tullut silloin ajatelleeksi, että suomensukuisten kansojen rajat olisi voitu piirtää paljon kauemmaksikin, vaikka tiesin kyllä syrjäänien, tšeremissien, ostjakkien, voguleitten ja samojedien olemassaolosta. Meillä oli tätä asiaa käsittelevä kookas kirja nimeltä Suomen suvun tiet. Siinä oli värillisiä karttoja alueista joilla suomensukuisia kansoja asui, ja kun niitä katseli, hiipi mieleen ajatus, että melkein koko Neuvostoliiton alue oli täynnä sukulaisiamme ja että me itse asiassa olimme osa suurta heimoa joka oli hajallaan kuin laulussa Väinämöisen hapsset ja että olisi oikein ja kaunista jos ne sidottaisiin yhteen. Kirjaa oli melkein salailtu, mutta mukaan se oli otettu Hiitolasta lähdettäessä toisin kuin komea jäljennös Iston taulusta, jossa kaksipäinen kotka hyökkää Suomi-neidon kimppuun riistääkseen häneltä lakikirjan. Taulu oli saanut jäädä eteisen seinälle ottamaan vastaan puna-armeijan sotilaita, mutta kirja pelastettiin.

Tuntui ihanalta kun kesä oli tullut... Olenkohan minä aina niin ahdistunut alkukesästä sen vuoksi, että jatkosotaa edeltävät tunnelmat toistuvat vuosittain? Jos vastaus on myönteinen, ei vuoden kierto juuri jää väliä jolloin en kärsisi jonkin sotamuiston vuoksi. Kevään ja kesän taite 1941 on ollut ankaran kansainvälisen paineen alaista aikaa. Vaikka emme tienneetkään silloin kaikkea mitä nyt tiedämme, uuden sodan uhka varjosti elämäämme. Yhtä ja toista kantautui huhupuheina tavallistenkin ihmisten korviin ja lapset saivat kaikesta osansa. Maailmalla sodittiin myös meidän erillisen rauhanvuotemme aikana ja vain sotaväsymys, menetykset ja jatkamisen pakko suojelivat meitä totaaliselta masentumiselta. Haavat kirvelivät

tuoreesti, eikä toivo kuole koskaan. Alettiin tiedostaa Saksan ja Neuvostoliiton välien kiristyminen, kulki puheita saksalaisten joukkojen saapumisesta Pohjois-Suomeen ja joku tiesi myös että suomalaisia olisi mennyt Saksaan oppiin niin kuin jääkärit aikoinaan. Kun muistelen tuota aikaa, mieleni raottuu ja sisimpäni täyttyy sävyistä, jotka niin erilaisina ja monesti ristiriitaisina vihloivat sielunelämäämme puoleen ja toiseen. On oltava rehellinen niille tunnoille antamatta lopputuloksen tai jälkikäteistiedon muuntaa niitä. Saksalaiset nähtiin jonkinlaisina pelastajina, voimaa ja valtaa käyttävinä auttajina, jotka viimeinkin kaikista maailman kansoista katsoivat Suomen puoleen ja tarjosivat tukea. Me olimme sodan hävinnyt, Karjalan menettänyt, kaatuneitaan ja kotejaan sureva kansa, jonka olemassaolo oli koko ajan vaakalaudalla suurten mellastaessa ympärillämme. Meidän sietämättömän raskas osamme oli elää kylki kyljessä vihollisemme kanssa, ryssän kanssa; talvisodan jälkeen isä oli alkanut käyttää sanaa ryssä, sodan aikana hän oli puhunut vanjasta. Se merkitsi alituista varuillaanoloa, varustautumista rauhankin aikana, koulutusta tappamiseen ja sen toteuttamista itse teoissa sodan muodossa. Väli rauhan aikana oli Imatran ja Lappeenrannan välille kohonnut uusi puolustuslinja, Salpalinja, jonka tankkiesteet näkyivät junan ikkunaan minun matkustaessani lomiksi Vuoksenniskalle; ne kivenjätkäleet seisovat siellä pellolla vieläkin (onneksi ne eivät ole koskaan olleet tarpeeseen) ja bunkkereitten ympärille on noussut taloja; ne ovat sulautuneet puutarhoihin, kukat kukkivat niillä, lapset leikkivät.

Minä olen katkera? Kyllä. Tuntuu hyvältä myöntää se, vaikka en ole katkeroitumiseen taipuva luonne. Vihaan suuria kansoja, inhoan imperiumeja, myös kulttuuri-imperialismia johon olen saanut törmätä tuon tuostakin elämäni aikana; siihen eivät tosin ole venäläiset syypäitä.

Mitä tahansa tuomitsevia teorioita jälkeinpäin onkin rakennettu, niissä unohdetaan aina tavallisten ihmisten tunteet. Neuvostoliitto oli sekä vanha että veres vihollinen, joka oli lyönyt meidät littanaksi. Oli hyvä että joku tarjosi apua. Meistä riippumattomista syistä se sattui olemaan Saksa. Ja karjalaiset sitten. Kuinka mikään mahti maailmassa olisi voinut estää karjalaisia toivomasta kotiinpääsyä ja muita suomalaisia toivottamasta heille tervemenoa! Vain Karjalan uuteen menetykseen vedoten voidaan jatkosotaa pitää turhana, mieshukkana, ja niin minäkin olen taipuvainen ajattelemaan nyt kun tiedän lopputuloksen: että se jäi vain upeaksi demonstraatioksi, jolla on suuri historiallinen todistusarvo. Mutta kun muistan tuon ajan tunnelman, sen eläneen ja kokeneen, näen ettei sielullispoliittista valinnanvaraa ollut.

Aikalaiset eivät koskaan tiedä kaikkea, usein he tietävät vähiten, mutta he ovat aina asianosaisia ja heidän on elettävä eteenpäin. Kuka voi jälkikäteen sanoa, mikä toinen vaihtoehto olisi ollut?

Vuoteeni vieressä on aina kasseja ja laukkuja. Minulle tuottaa tyydytystä, jos vaatteeni ovat näkyvillä eivätkä komerossa, ne on helppo tempaista mukaan tuolinselustalta ja sulloa kassiin... Hirveitä jäänteitä monin tavoin käyttökelpoisessa luonteessa. Muistiinpanoja lappusilla kaikkialla missä liikun: olinhan täällä minäkin ja saatan seuraavassa hetkessä olla jo teillä tietymättömillä. Ei mielikuvaa siitä, missä järjestyksessä jouduimme lähtemään tai miten erosimme, isä ja perhe. Minulle tulee jostain syystä mieleen vain raparperikiisseli. Sitä ehkä syötiin ennen lähtöä. Isä piti raparperikiisselistä ja kiisseleistä yleensäkin. Hän söi niitä voileivän kanssa ja tuli kylläiseksi. Raparperi, tuo siunattu kasvi, työnsi makeaa mehevää varttaan ensimmäisenä kaikista maan antimista pulakevään ruokapöytään, pussiperunaakin aikaisemmin. Muistan milta

tuntui pilkkoa raparperinvarsia puulautaa vasten, muistan miltä ne tuoksuivat kiehuessaan. Se tuoksu pyyhki pois vaarat ja epävarmuudet; isä astuu sisään, nuuhkii ilmaa ja sanoo hyväntuulisena: – Raparperkiisseli, raparperkiisseli.

Sen jälkeen muisto paahtavan kuumasta Virasojan asemasta, junan odotuksesta siellä, tungoksesta asemalaiturilla. Sotilaita, selkäreppuja jotka väistämättömästi osuvat aina juuri lasten kasvojen korkeudelle, tunkkaisenhajuisia sarkahousuja, pieniä lapsia äitiensä sylissä, jaloissa, helmoissa, takertuneina matkalaukkujen kahvoihin ja toisiinsa, naisia kasvot hiessä, mutta hiukset omanarvontuntoisesti rullattuina otsalle ja pään päälle; sellainen oli nyt muoti. Meitä on rykelmä muitten joukossa: äiti ja me tyttäret, Tyyne-täti, Empsu-enon vaimo, ja serkkumme Ella ja Eppu. Meitä rajan pintaan jääneitä hiitolaisia on kourallinen, Empsu-enon lisäksi muitakin rautatieläisiä; he jäävät hoitamaan rataa kun perhe lähtee; Empsu-eno on saattamassa. Eppua – joka tuon ajan muistikuvissani on itsepintaisesti 3-vuotias – pyydetään laulamaan kaikissa mahdollisissa ja mahdottomissa tilanteissa, koska hänellä on hyvä lauluääni ja hän on niin mainion näköinen laulaessa kiristyvine kaulasuonineen ja pyöreine totisine silmineen. Hän kieltäytyy ensin laulamasta asemalla ihmistungoksen keskellä, mutta kun odotus venyy pitkäksi, hän viimein antaa aikuisille periksi ja alkaa laulaa »Sotapojat marssii, katukivet kilkkaa...» Ihmiset kääntyvät kuuntelemaan. Onneksi on noita virkistäviä sotilaslauluja, kyllä ne saksalaiset osaavat, tekevät laulujakin kuin veitsellä leikaten, sanoo joku, ja me tulemme ensimmäisen kerran ajatelleeksi, että laulut ovat käännöksiä, ainakin monet niistä. »Seitsentoistavuotisna on neito kaunehin», laulaa pikku Eppu aivan hengästyksissään, »muita en mä huoli omaks en, en, en», ja hänen lopetettuaan ihmiset nauravat, taputtavat käsiään ja

kehuvat hänen reippauttaan. Kukaan ei vielä tiedä mitä on tapahtumassa. Tiedämme vain, että olemme menossa Kankaanpäähän, meidät on määrätty menemään sinne. Kankaanpää on kaukana, toisella puolen Suomea.

Mitä lieene tapahtunut kotieläimillemme? Onneksi on kesä. Lehmät voi vaikka päästää metsään. Ehkä isällä on vielä mahdollisuus hoitaa ja lypsää niitä; hän kuuluu rajapataljoonaan. Vai asuuko Salolassa joku joka pitää niistä huolen? Vai onko ne pantu lihaksi? Ehkei sentään. Ei sota Salolaan kukaties tulekaan, se tulee jos tulee vain asutuskeskuksiin. Vuoksenniska on vaarallinen paikka, koska se on teollisuusaluetta ja lähellä rajaa, rata kulkee sen läpi ja Immolassa on lentokenttä. Mutta oikeastaan kukaan ei ajattele, että venäläiset lähtisivät tulemaan meille päin, nyt ajatellaan että suomalaiset sotilaat marssivat Uralille, jos asiat niikseen kääntyvät. »Jos ryminä alkaa, niin ei pysähdytä ennen kuin Uralilla.» Sellaisia puheita tipahtelee lastenkin korviin siinä kuumalla asemalaiturilla ja lapsen mielessä häivähtää muisto siitä, kuinka venäläisten kerrottiin talvisodan aikana suunnitelleen marssia suoraan Helsinkiin ja paraattia siellä.

Viimein saapuu meidän junamme. Länteen päin menijät eivät ole millään mahtua siihen, koska se on jo tullessaan täynnä. Rikotaan sulloutumisen ennätyksiä taas kerran, onhan harjoiteltu sitä tositarkoituksella lukuisissa tilanteissa. Käytävät, junansillat, portaat, jopa käymälät on survottu täyteen ihmistä, mutta sekaan vaan on tunkeuduttava. »Sekaan vaan!» Sieltä se iskusana on lähtöisinkin, noilta ajoilta, noista tilanteista. Lasten on istuttava ventovieraitten sylissä ja matkamyyskien päällä ja siinäkin vuorotellen, enimäkseen kuitenkin seisottava, hyllyn reunasta kiinni pidellen, väliin yhden jalan varassa, likistyksissä isojen selkien ja olkapäitten välissä; minne tahansa katsot näet vieraat kasvat

melkein omissasi kiinni, hyllyltäkin tuijottaa joku päälakeesi ja nukahdettuaan se joku pudottaa käsivartensa niskaasi juuri kun olet itse turtumaisillasi torkuksiin. Kauheinta on pissahädän pelko ja jo pelkkä ajatus riittää aiheuttamaan tunteen, että pitäisi päästä vessaan. Vessat ovat täynnä seisojia, niihin pääsyä joutuu odottamaan kauan, ovea ei voi sulkea. Sot aikana kerrottiin paljon juttuja hienoista rouvista, jotka ensin luonnollisia tarpeitaan pidäteltyään olivat lopulta joutuneet nostamaan helmansa miesjoukon keskellä junan vessassa ja alistumaan ahtauden sanelemaan tasa-arvoisuuteen. Jos joku oli nähnyt tällaisen ihmeen, hän katsoi asiakseen kuvailla tätä tapahtumaa kuin suurta historiallista mullistusta, joka hänellä oli ollut onni nähdä, ja jostain syystä junien vessat ja niiden puoleiset käytävät olivatkin aina miesten piirittämiä; eivät kaikki miehet olleet menossa rintamalle päin. Jos oven onnistui saamaan kiinni, oli heti joku jyskyttämässä sen takana ja huutamassa kiirehtimään. Se oli nöyryyttävää, perusoikeuksien menetystä, pahempaa kuin jos olisi ollut puilla paljailla.

Matka kesti – arvioisin – pari päivää, sillä junat seisoivat asemilla kauan odottamassa vuoroaan; etusija oli tietenkin rajalle päin menevillä sotilasjunilla, ja kaiken lisäksi junat joutuivat ruuhkien takia kiertämään epätavallisia reittejä.

Ahtauden ahdingossa tapahtuu yllättäviä asioita, niin kuin ankan selullisen paineen alaisuudessaakin. Kun oikein väsyimme, meitä lapsia alkoi naurattaa. Me emme olisi uskaltaneet katsoa toisiamme silmiin enää jossain Haapamäen vaiheilla, koska pelkasimme purskahtavamme nauruun. Aikuisien kasvot alkoivat näyttää meistä hullunkurisilta ja me rupeimme matkimaan niitä toisillemme, ilman että kukaan aikuisista tajusi mistä oli kysymys. Ella vilkaisi ikkunan vieressä istuvaa naista joka söi eväitään ja syötti lapselleen purupalaa. Ellakin pullisti poskensa, oli ottavinaan murun suustaan ja

antavinaan Epulle. Eppu sanoi »yök» ja oli vähällä oksentaa oikeasti. Meidän kikatuksellemme ja kätkätyksellemme ei ollut tulla loppua. Meitä komennettiin olemaan hiljaa, sillä seurauksella että me yritimme hetken katsella totisina ohikiitävää maisemaa ja ratkesimme uudelleen hillittömään tirkskuntaan. – Lopettakaa tai teiltä menee pissit housuun, suhahti Tyyne-täti, joka ei itsekään voinut pysyä vakavana; hän oli huumorintajuinen nainen ja herkkä nauramaan. Me katsahdimme toisiimme ja pyrskähdimme uudestaan: varoitukset myöhästyi. Me olimme jo reagoineet maailman rehellisimmällä ja alkukantaisimmalla tavalla, ainakin minä.

Pidän kiinni siitä mielikuvasta, että läksimme uudelle reissullemme kesäkuun 19. päivänä, siis kaksi päivää liikekannallepanomääräyksen jälkeen. On mahdollista että painoin tuon päivämäärän silloin mieleeni tai sitten muistini on toiminut oma-aloitteisesti, huomaavaisen avuliaasti minua kohtaan. Me olemme saapuneet Kankaanpäähän ehkä 21. kesäkuuta. Seuraavana päivänä Saksa hyökkäsi Neuvostoliittoon. »Sehän oli yllätys koko maailmalle, kuinka Suomi olisi voinut tietää siitä etukäteen?» on ulkomainen tuttava kummastellut.

Emme me varmaan silloin paljon mitään tienneetkään, ja voi olla että perille saapumisen tohinassa koko tuo suuri uutinen sai meiltä vain vähän huomiota. Mutta sodan uhkan aiheuttaman tunnelman minä muistan, se oli jo toistunut niin monta kertaa minun pienessä elämässäni. Kauheuden tunne. Vielä myöhemmässä elämässäkin se on noussut aina silloin tällöin kouristamaan mieltä; tulee tunne kuin kurkua alettaisiin hitaasti kuristaa ja ehkä hengitys silloin aivan kirjaimellisesti vaikeutuukin, niin että koko elimistö kärsii sielunelämän tilaa vastaavista tuskista; supistuu, kutistuu ja tukkeutuu. Pettymys rakkaudessa aiheuttaa hieman samankaltaisia tuntemuksia. Niin kuin talvisodan alla nähty uni

tyhjästä kammottavasta tienristeyksestä, jonka olen muistanut läpi elämäni vaikka unessa ei varsinaisesti tapahtunut mitään, jähmettyy jatkosotaa edeltävä tunnelma oikeastaan vain yhteen kuvaan Virasojan asemalla: minä siinä keskenkasvuisena, ihmispaljouden ympäröimänä ja silti aivan yksin, helteessä, sodanuhka näkymättömänä päälläni, sydämessä ahdistus. Ja sen vastapainona mieletön tirskiminen junassa.

Noiden tunnelmien keskeltä nousee sadunomaisena muisto näytelmästä, jonka me serkukset olimme päättäneet esittää kesän alkamisen, koulujen loppumisen ja paikoilleen asettumisemme kunniaksi, ikään kuin tupaantuliaisiksi Vuoksen niskan talossamme. Se sijoittuu ajallisesti niiden parin viikon säteelle jolloin ehdimme nauttia huolettomuuden ylellisestä tunteesta, me lapset. Pelkästään siitä riemusta, että saatoimme pitkästä aikaa leikkiä yhdessä, me panimme pystyyn teatterin. Näytelmän juoni oli minun, ohjaus niin ikään, kantava idea oli suunnaton rentoutumisen tunne. Ihmisillä on rauhan aika, maata hallitsee kuningas joka lojuu tylsänä ja isomahaisena perähuoneen nojatuolissa kädet rinnan päälle ristittyinä, mitään tekemättä. Vastapäätä häntä istuu hänen kultakiharainen tyttärensä, prinsessa Ella, hetekanpeittoviitta hartioillaan, yhtä toimettomana. Hänen vieressään seisoo paašipoika Eppu hiilihanko kädessään, toisella puolellaan kamarineitosisareni tarjotinta pidellen. Prinsessa haukottelee ja venyttelee tuolissaan, sitten hän nousee, ojentaa kätensä ilmaan ja voihtaisee epätoivoisesti: »Kuinka tylsää elämä onkaan, mitään ei tapahdu nykyisin!»

Sen jälkeen alkaa paljastua jotain kamalaa: prinsessa Ella osoittautuu itsepäiseksi, hän kieltäytyy menemästä naimisiin ja saa aikaan skandaalin, kuningas raivostuu ja rupeaa riehumaan näyttämöllä; tyyny joka on sidottu huivilla hänen vat-

sansa ympärille alkaa hiljalleen valua alemmaksi ja on putoamaisillaan lattialle.

»Katso nyt minun mahaparkaani», minä huudan tina-paperikruunu kallellaan otsallani, »katso mitä sinä olet saanut aikaan oikuttelullasi, minä kärsin niin että laihdun luurangoksi».

Yleisönä ovat äiti ja Tyyne-täti, jotka istuvat rinnakkain oviaukossa. Minä luulen että näytelmä on piloilla tyynyn putoamisen takia, mutta sitten näen että Tyyne-täti nauraa-kin vedet silmissä. Minä tartun tyynyvatsaani kaksin käsin ja jatkan yltyneenä monologiani...

»Mutta minä annan sinulle anteeksi, minä annan sinulle anteeksi, rakas tyttäreni, tule minun syliini. Anna sinäkin minulle anteeksi.»

Kuningas levittää kätensä, hänen vatsansa valahtaa lattialle ja prinsessa juoksee hänen käsivarsilleen »heikosti kirkaitten» niin kuin Haydee Monte-Criston kreivin lopussa. Kaikki päättyy aplodeihin.

– Mainio esitys, sanoo Tyyne-täti silmiään pyyhkien.
– Kertakaikkiaan mainio. Mikä näyttelijä, hyvät sielut mikä näyttelijä, hän sanoo katsoen minuun naurusta voipuneena.

Äitikin nauroi, mutta hillitymmin; eihän omaa lasta voinut kehua toisten kuullen. Ja sitä paitsi hän varmaan pitikin enemmän Ellasta, jonka osa oli olla kaunis ja sävyisä ja kieläytyä kosijoista.

Niin totta ovat lasten leikit, niin vaarallisia ääneen lausutut toivomukset; jokin peikko kirjoittaa ne muistiin ja ne toimivat kuin rukoukset, tosin päinvastaiseen suuntaan. Tässä me nyt olimme omatekoisten taide-elämystemme kanssa jyskyttämässä kohti aivan toisenlaisia aikoja, kohti uutta tunteuttomuutta, eikä kukaan valittanut enää tapahtumien puutetta. Kukaan ei tiennyt milloin palaisimme, ja oliko paluuta

ylipäänsä ollenkaan? Mihinkään? Elämä muuttui koko ajan muistoiksi, kaikki hetket olivat viimeisiä, kaikki leikit jäähyväisiä. Tämän reissun jälkeen minä olisin taas toinen ihminen, niin kuin me kaikki.

Vaan olipahan sentään häthätää ehditty irvistää Kuningas Maailmanhistorialle.

*Koskettava ja omakohtainen romaani
suurten muutosten ajasta.*

Talvisodasta alkanut Eeva Kilven muistelmaromaanisarja siirtyy välirauhan tyvenestä jatkosodan suuriin myrskyihin ja muutoksiin. Kilpi kertoo satuttavasti, millaista oli kasvaa lapsesta nuoreksi naiseksi elämän evakkoteillä, alituisten jäähyväisten ilmapiirissä.

Rakastetun sarjan muut osat ovat
Talvisodan aika (1989) ja *Välirauha, ikävöinnin aika* (1990).

EEVA KILPI (s. 1928) on julkaissut romaaneja, runoja, novelleja sekä muistelmia ja päiväkirjoja. Hänen teoksiaan on käännetty lukuisille kielille. Hän on saanut muun muassa neljästi valtion myöntämän kirjallisuuspalkinnon sekä vuonna 1974 Pro Finlandia -mitalin.

	 9 789510 522516
www.wsoy.fi	84.2 ISBN 978-951-0-52251-6